

Joxe Austin Arrietarekin solasean

Lurdes Auzmendi

Joxe Austin Arrieta donostiarra da Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak urtero ematen dituen Euskadi Sarien barruan aurten itzulpenarena irabazi duena. William Golding-en *Eulien ugazaba* itzultzeagatik eman diote saria. Gure zorionik beroenak beraz.

Filologia Erromanikoan lizentziatua, 42 urte ditu eta 1982tik Gipuzkoa Kutzako itzultzailea da. Hor egiten duen lanaren fruituen artean UZEIrekin batera argitaratutako *Aurrezki-Kutzak* hiztegia aipatu behar da. EUTG eta Deustuko unibertsitatean irakaslea izana, bere idazle eta itzultzaile lanagatik da ezaguna gure artean.

1978an *Abuztuaren 15eko bazkalondoa* liburua argitaratu zuen eta 87an *Manu militari*. Hiru poema liburu ere argitaratuak ditu: *Arrotzarena eta neurtitz neurgabeak* (1983). *Bertso paper printzatuak* (1986) eta *Mintzoen Mintzak* (1989). Literatur itzulpenak berriz bi: Marguerite Yourcenar-en *Hadrianoren oroitzapenak* (1985), eta orain saritua izan dena, Golding-en *Eulien ugazaba* (1990). Azken itzulpen honegatik ere, iaz Bizkaiko Foru Diputazioak itzulpen saria eman zion.

Saritutako liburuaz eta itzulpenaz orohar galdera sorta bat egin diogu Joxe Austin Arrietari.

* * *

– Zergatik aukeratu zenuen obra hau, hala lehenik autorea jo zenuen begiz?

Obra bera aukeratu nuen, eta neurri batean, gainera, kasualitatez. Alde batetik, nere ingeles kaskarra nahi nuen landu, hizkuntza pasibo bezala -irakurtzeko soilik erabili dudana hizkuntza hau jorratu nahi nuen-. Lagun bati galdetu, eta berak irakurri berria zuen liburu hau gomendatu zidan. Joxe Antonio Azpiroz da lagun hori, geroztik ere asko lagundu didana itzulpenarekin, nik lana egin ahala berari erakutsi, berak jatorrizkoarekin zorrotz alderatu, eta horrela ikaragarri lagundu bait dit.

Liburua irakurri eta asko gustatu zitzaidan; nahiko pesimista eta gogorra da, baina atentzioa deitu zidan bere literatur balioengatik eta duen maila sinbolikoarengatik. Metafora isil baten gisara edo, Euskal Herriaren isolamendu etniko-sozio-politikoarekiko lotura ezkonziente antzeko bat sortu zitzaidan, eta beraz interes handiarekin irakurri nuen, bai maila pertsonalean eta behar bada baita kolektiboan ere.

Bestalde, literatur itzulpengintzan, Marguerite Yourcenarenarekin konparatuz, estilo erabat diferenteko zerbaiti ekin nahi nion, neure burua, edo neure luma deskribapen zehatzagoko eta periodo sintaktiko motzagoko estilo batean trebatuz.

– Zenbat denbora eraman zizun itzulpenak orotara?

Hasi, uste dut 88an hasi nintzela, eta bukatu iaz, korrika eta presaka bukatu ere. Anekdotak bezala ez da kontatzeko itsusia: ELKAR argitaletxeak eskatu zituen itzulpen eskubideak, eta pare bat urteko epea eman zieten liburua argitaratzeko. Epea pasatu eta erreklamazioa etorri zitzaion liburua argitaratu gabe zegoelako. Lehenbailehen bukatu egin beharko nuela esan zidaten, beraz. Akuilu polita, ikusten duzunez. Orduak ezin ditut kalkulatu, nolanahi ere ehundaka ordu

asko sartu nituen eta kolpe diferenteetan gainera. Hasieran, ohi de-
nez, berotasunaren garrarekin hiru bat kapitulu egin nituen, gero li-
burua utzi eta luzaroan ez nuen ikutu ere egin, beste hamaika egin-
kizunetan sartuta. Guztira, hiru epe edo fase diferentetan burutu nuen
lana.

- Eta epeka egiteari arazorik aurkitu al diozu?

Bai, aldika egindako lan horietan, etenaldi luzeegi bat gertatu baldin
bada, zerorrek ere ez dituzu erizpide berberak erabiltzen, kontraesa-
netan erortzen zara askotan hiztegiaren aldetik, etab. Ondorioz,
orrazketa lana zaildu egiten da, zeren agian lehen kapitulu hitz bat
erabili baduzu, baliteke zazpigarrenean hitz bera erabili ordez beste
sinomino baten bitartez ordaina ematea. Desorekarako arrisku dextente
dago, beraz.

Marguerite Yourcenarena uste dut jarraituago egin nuela, eta bere
akats edo bertuteekin, zuzenketa lanak egiterakoan ez nuen hainbes-
terainoko arazorik izan, hiztegiaren aldetik, behinik-behin. Goldin-
gen liburu honetan, hiztegia, deskribapenen aldetik, bihurriagoa eta
puntillistagoa da, kontzeptu abstraktoak ez dira hain ugari, baina bai
adibidez *erliebe* geografikoari edota pertsonaien mugimendu eta kei-
nuei, edo argiaren paisaiaren gaineko efektuei dagozkienak.

Gainerako arazoen artean, betikoa bada ere, aditz trinkoen buru-
hauste eternoa aipatuko nuke, endemas ingelesa den bezalakoa izaki.
Dena den euskarak baditu bere baliapideak horretan: partizipio hu-
tsen erabilera, laguntzailea elidituz, eta abar. Hain zuzen ere, poztu
egin nintzen, sari hau eman zidatenean prentsan azaldu zen aipame-
nean hori azpimarratzen zutelako, narrazioaren erritmoari eusten niola,
alegia, bizitasun hori senez jaso eta gauzak ahal dela laburtzen saia-
tua nintzela.

Literaturtasun fonikoa zaintzen ere saiatu naiz: adibidez, *landareria*
astindu zen jarri beharrean *landareria iharrotsi* zen jarri dut, jato-
rizko *shake* delakoaren antzekoagoa, nire eritziz; hau da, mimetis-
mo foniko horiek, Goldingek nire ustez oso ongi zainduta dauzka-

nak, nik neuk ere nolabait jasotzen saiatu naiz, narrazio bat izan arren, eta ez poesia: jakina denez, poesian askoz ere gehiago zaindu behar dira horrelako gauzak, baina prosan ere bai, ahal den neurrian, nik uste.

– Itzulpenean aurkitutako arazo batzuk, lexikoarena adibidez, aipatu dituzu, baina zeintzuk azpimarratuko zenituzke?

Uste dut euskal itzultzaileok badugula arazo oinarritzko eta ia-ia estruktural bat: hiztegi hiztegi saltoka ibili beharra. Orain badago ingeles-euskara hiztegi bat, baina artean ez zegoen halakorik; oraingoa ere ez dakit zein neurritan izango ote den literatur itzulpenerako erabilgarri, ez dut oraindik probarik egin. Orain arte behintzat, hauxe da euskal itzultzaileoi dagokigun patua: irakurtzen duzu jatorrizko testuan halako hitz bat, bere esanahia edo adiera zehatza ez dakizuna —*cliff*, demagun—, begiratzen duzu ingeles-gaztelera hiztegian —*acantilado* azaltzen zaizu—, eta azkenik Placido Mujikarenean edo bilatu behar duzu euskarazko ordaina... Lan nekoso da.

Hiztegien artean saltoka ibili behar horrek luzatu eta zaildu egiten du prozesua, eta askotan gaztelera-euskara hiztegiek ere badakigu zer nolako zehatzgabetasuna izan ohi duten. Nik neuk, behintzat, berme bila beti jotzen dut Azkuerengana, edo Ibonen hiztegiara, baina Ibonen hiztegia ere oraindik amaitu gabe dago... Kuestioa da, liburua bukatu ondoren konturatzen zarela beharbada hitz hori gaizki erabili duzula; adibidearekin jarraituz, *cliff* uste dut *troka* bezala itzuli dudala liburu osoan, *labar* beharko zukeela konturatu gabe. Hiztegiaren joritasun hori izan dut buruhausterik handiena lan honetan. Yourcenarrenean agian gehiago erreparatu nion esaldien taiukerari, sintaxiari, erritmoari; baina Goldingen honetan, aldiz, hiztegia izan da, dudarik gabe, Diogenesen kriseiluarekin bila ibili behar izan dudana, eta batzutan, noski, zalantza frankorekin.

Adibidez titulua dela eta, batek baino gehiagok esan dit ea *ugazaba* nondik atera dudana, ingelesezko *lord* adierazteko. Kurioso da, frantsesez *Sa majesté des mouches* du izenburua, gaztelera eta katalanez ere *El señor/senyor*. Eta esaten didate, nola jarri duk ugaza-

ba? Ugazaba gaur egungo euskaran, badakigu «nagusia» dela, baina nere ingeles filologia pittinaren arabera, *lord* hitzaren etimologia zera da, «ogi banatzailea», jaun feudala, klaneko burua; eta gure «ugazaba» halakoxe zerbait omen zen, Mitxelenak zioenez, ahaide nagusia, euskal klan zaharretako «padrinoa». Horregatik, itzulpenean, Jainkoaren genesi sozialaren nolabaiteko mitologiaren adierazgarri denez gero, *ugazaba* egokiagoa iruditu zitzaidan.

– Itzulpenari egindako kritikaren batek lexikoaren zailtasuna azpimarratzen zuen hain zuzen. Hiztegia edo hiztegiak erabili beharrik gabe irakur daitekeen liburua ez da izango askorentzat, baina egin al daiteke liburu horren itzulpen on bat lexikoan hainbeste murgildu gabe?

ELKAREkoek zer planteatu zidaten, orri azpiko oharra jartzeko kontua, edo eraskin gisara hiztegitxo bat antolatzea. Buelta asko eman ondoren horrelakorik ez ateratzea erabaki genuen. Izan ere, ze kulpadugu *reef* edo *arrecife* delakorik Euskal Herrian ez baldin badugu... Egia da katramilak pasatzen dituzula euskaraz hori nola den jakiteko, baina Plazido Mujikak *baizadia* jartzen badizu, hamar aldiz irakurri ondoren, uste dut irakurlea testuinguruagatik konturatzen dela azkenean *koralezko baizadia* «arrecife de coral» izango dela, eta jabetzen ez bada, ba kontsultatu egin beharko hiztegia, ze erremedio.

Dena den, kritika batzu aipatu dituzunez, gauza bat behintzat garbi utzi nahi nuke: liburu hau ez da zenbaitek esan duenez umeez irakurtzeko moduko liburu «erraxa»; inola ere ez. Bertako protagonistak haurrak eta mutil koskorrak dira, baina ez da inondik ere liburu irakurterraza.

– Eta esperientzia hau idazle batentzat, nolakoa da?

Nik uste dut, «atzeak erakusten du aurrea nola dantzatu» esaldia-ren parodia bat eginaz nahi baduzu, itzulpenak erakusten duela idazketa nola egin, neurri handi batean behintzat. Itzulpenak jartzen digun listoi horri aurrez-aurre ekin artean askotan ez gara konturatzen zein erregistro mugatuz mugitzen garen euskarazko literatur sorkuntza egiterakoan. Nik bi literatur itzulpen hauen bitartez ikaragarri ikasi

dut, euskara bera ere bai, noski. Ez naiz damutzen lan horiek egin izanaz, eta uste dut euskal literaturgintzan aritu naizela hori egitean.

Nere orain arteko esperientziak, bai literatura itzultzean eta baita Kutxan egunero-egunero egin behar izaten dudan lanean ere —gehienetan testu juridiko-ekonomiko edo eskutitz erabat komertzialak itzultzeak, honek ere egunero ematen dizu halako erritmo edo ohitura bat, eta ez nuke gutxietsi nahi—, baina bereziki literatur itzulpenak sortze lanaren ezinbesteko osagarri bezala ikusten ditut. Esate baterako *Bertso paper printzatuak* liburua ez nukeen hala idatziko aurretixe Yourcenarren itzulpena egin izan ez banu. Itzulpenek emandako trebeziak eta haietan sintagmak trinkotzen egindako entrenamenduak zuzeneko islada izan du nere ondorengo sortze-lanetan. Literatur sorkuntza eta itzulpengintza elkar elikatzen duten bi lan osagarri dira erabat, eta literaturtasunaren ikuspuntutik balio berekoizat jotzen ditut.

– Eta idaztea ala itzultzea, zer zaizu errazagoa?

Nik uste dut sortze lanak desgaste psikiko handiagoa dakarrela, baina errazagoa da aspektu zehatz batean, alegia, gure ohizko erreferentzia kultural eta linguistikoetatik abiatzen garelako eta baita gure literatur tradizioaren mailatik ere. Aldiz, horrelako liburuak itzuli beharrak izugarrizko entrenamendua egitera behartzen zaitu, eta diziplina handiagoa ere eskatzen dizu, beharbada.

– Lehen esan duzu jatorrizko testuaz gain beste hiru itzulpen ere erabili dituzula zure lanean. Zer iruditu zaizkizu beste hizkuntzetara egindako itzulpen horiek?

Konturatu nintzen, harridura dextenterekin gainera, hizkuntza normalizatu eta guztiz finkatu horietan itzultzaileek oso askatasun handia darabiltela itzultzean; frantses itzulpenarena oso kasu nabarmena da, titulutik hasita; ez da errespetatzen ezta puntuazioa ere, esaldiak berak askoz era anpuloosoagoan itzulita daude, eta erabat libre. Honekin ez dut ez ezer eta ez inor justifikatu nahi, baina agian guk egiten duguna ez da hain txarra; baliteke gu zenbaitetan aitasantua baino santuago izatea, hiperkritikoak, alegia.

– Azken urte hauetan salto handia eman da literatur itzulpeneari; gero eta gehiago itzultzen da, baina kalitatea kanti-tatearen pare al dago?

Nik azkeneko hiru urte hauetan hurbiletik ezagutu dudana literatur itzulpenaren lagin bat hemengo «Orixe» sarira aurkezten diren proiektuak dira. Urtero irakurtzen ditut eta alde handiak nabaritzen dira; berehala nabaritzen zaio esperientzia duen eskuari eta zirriparraka ari den hasi berriari edo euskara behar bezala menderatzen ez duenari. Baina nik esango nuke dozena bat literatur itzultzaile oso onak baditugula Euskal Herrian, eta produzio aldetik ere horiek dira gehien argitaratzen dutenak.

– Administrazio, irakaskuntza eta beste alor batzutarako erizpide finkaketa ahalegin bat dagoen bezala, literatur itzulpenerako ere erizpideak hurbiltzeko premiarik ikusten al duzu?

Administrazio mailan egiten ari den hizkuntza ereduen finkaketa, nik ez dakit zein neurritan den kontrolatua eta erizpide finkatuen bitartez egindakoa; neurtu beharko litzateke zenbateraino IVAPetik edo beste erakundeetatik ematen diren erizpide bateratu horiek. Nik hemengo (Kutxako) esperientziagatik diot, frankotiradore gisara gabiltzalako neurri handi batean. Eskerrak UZEI hor dagoen, zeren hizkuntza teknikoaren alorrean nik behintzat aitortzen dut UZEIren kumea naizela, UZEIk markatutako erizpide terminologikoen arabera funtzionatu izan dudala. Baina hori terminologiari dagokionean bakarrik, hizkuntza askoz zabalagoa da ordea, eta hor daude adibidez sintaxi problemak, eta horietan ahal duenak ahal duena egiten du, bere kasa. Dudarik gabe beharko litzateke halako estruktura bat, borborrean eta han-hemenka egiten diren esperientzia guzti horiek bateratuko lituzkeena. Adostasun batera iritsiko litzatekeen erakunderen bat. Hori nere ustez Unibertsitatean edo Itzultzaile Eskolan —goian bego— edo antzeko erakunde ofizialki aintzat hartutako eta hornitutako batean egin beharko litzateke, esperientzia guztien mintegia izango litzatekeen leku batean, eta noski bedeinkazio guztiekin, Euskaltzaindiatik hasita. Horrelakorik ez dagoen bitartean, ahal du-

gun bezala jarraitu beharko dugu. Funtzio sozial nahi baduzu landuagoetan beraietan ere, ikastoletako testugintzan adibidez, askotan hizkuntza oso txepela, oso pobrea erabiltzen bait da. Mailaz-maila eta alorrez-alor ikusi beharko genuke, eta batuketarako saio eraginkorragoak egin. Baita literatur itzulpenaren alorrean ere, nahiz eta hor, literatur hizkeraren berezitasunak halakoak izaki, seguraski barreiadura, sakabanaketa edo eritzi aniztasuna beharbada ugariagoa izango litzatekeen, baina saiatu egin beharko ginateke.

* * *

Itultzaile-idazle ziklikoa da Joxe Austin Arrieta, beti tartekatu ditu literatur itzulpenak eta sormen lanak. Berak adierazi digunez, orain sormen lanari ekitea tokatzen omen zaio.

SINTESIS

Entrevista a Joxe Austin Arrieta

El escritor y traductor donostiarra Joxe Austin Arrieta ha sido galardonado este año con el Premio Euskadi de traducción, otorgado por el Gobierno Vasco, por su traducción de la obra «The Lord of the flies», de William Golding. Aprovechando este acontecimiento, hemos querido conversar con él sobre dicha obra, y sobre la traducción en general.

Sobre la obra galardonada, Arrieta comenta que se decidió a traducir dicha novela por sus valores literarios y también porque inconscientemente estableció un paralelismo entre la narración y el aislamiento étnico-socio-político del País Vasco, pero también por el deseo de traducir una obra estilística y sintácticamente diferente a las traducciones literarias que hasta el momento había realizado. La tarea emprendida no fue fácil, debido, entre otros motivos, a la gran riqueza léxica que encierra y a las dificultades con que se enfrentan inevitablemente los traductores vascos, al carecer -al menos en aquel momento- de diccionarios inglés-euskara.

La experiencia, no obstante, ha sido enriquecedora, según afirma Arrieta, incluso desde el punto de vista del literato que es, ya que la traducción literaria supone un necesario complemento del trabajo de creación, una especie de entrenamiento basado en una gran disciplina.

En cuanto a la traducción en general que se realiza en lengua vasca, Arrieta opina que existen en nuestro país una docena de excelentes traductores literarios, que son precisamente los que suelen publicar con asiduidad. La situación de este tipo de labor literaria en el País Vasco hace que no exista quizás una aproximación de criterios entre los propios traductores, que podría ser beneficiosa, como se ha demostrado en el caso de la traducción administrativa. Para Arrieta, en la traducción literaria existe una mayor y lógica dispersión o pluralidad de criterios, aunque considera que siempre sería interesante hacer un esfuerzo para acercar los modelos lingüísticos utilizados por los diferentes profesionales.

Finalmente, Joxe Austin Arrieta comenta que es un escritor-traductor cíclico, y que después de traducir a Golding tiene en mente dedicarse a la labor de creación literaria.

ABSTRACT

Interview with Joxe Austin Arrieta

The writer and translator from San Sebastian, Joxe Austin Arrieta, has been awarded this year's Price for Basque Translation by the Basque Government for his translation of the book «The Lord of the Flies» by William Golding. On the occasion of this award, we wished to talk to him about this work and the subject of translation in general.

Concerning the award-winning translation, Arrieta comments that he decided to translate this novel due to its value as literature and also because, unconsciously, it established a parallelism between the narration and the ethnical-social-political isolation of the Basque Country, but also because of his desire to translate a novel which is stylistically and syntactically different from the translations of literature which were made before then. The work embarked upon was not easy due, among other reasons, to the high lexical wealth of its contents and to the difficulties encountered, inevitably, by Basque translators, in view of the non-existence, at least at this time, of English-Basque dictionaries.

Nevertheless, Arrieta states that the experience has been enriching, even from his point of view as a writer, in view of the fact that the translation of literature represents a necessary, complementary activity to the work of creation, a kind of training based on high discipline.

Regarding translations which are generally made into the Basque language, Arrieta believes that there are a dozen excellent translators of literature in our country and these are the people, precisely, who publish on a regular basis. The situation of this type of literary work in the Basque Country is the reason, perhaps,

for the diversity of criteria which exists between translators themselves, who might benefit from a greater level of cohesion, as has been demonstrated in the case of administrative translation. Arrieta believes that, logically, there is a higher dispersion or plurality of criteria in the translation of literary texts, although he considers that it would always be interesting to make an effort to bring together the linguistic model used by different professionals.

Finally, Joxe Austin Arrieta comments that he alternates his activities between writing and translating and that after translating Golding he is planning to dedicate himself to the work of literary creation.